

INGLIZ TILI IZOHLI LUG'ATLARIDA ARABCHA O'ZLASHMA SO'ZLAR

Muxtorjon Umarovich Amonov

Farg'ona davlat universiteti Tilshunoslik kafedrasida dotsenti (PhD)

Shaxzoda Shavkatjonovna Yulchiyeva

Farg'ona davlat universiteti 2-kurs magistratura talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ingliz tili izohli lug'atlarida mavjud bo'lgan va iste'molda faol qo'llanib keladigan arab tilidan o'tgan so'zlar haqida umumiy, nazariy ma'lumotlar beriladi*

Kalit so'zlar: *o'zlashma so'z, dominant til, Renessans, Astronomiya*

Robert Burchfieldning fikriga ko'ra, chet tillardan kirib kelgan o'zlashma so'zlar- tillarning bevosita aloqasi natijasidir, xoh u madaniy aloqa bo'lsin, xoh u bosqinchilik, xoh u yangi urfga kirgan mahsulot yoki oziq-ovqat nomi yoki kiyim, yoki sayohat. Turli sayohatlar, urushlar va siyosiy jarayonlar ingliz tiliga juda ko'plab yangi so'zlar kirib kelishiga sabab bo'ldi. Mamlakatlar o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy munosabatlarning o'sishi bilan ingliz Tili Osiyo, Afrika, Shimoliy, Janubiy Amerika va Avstraliyada yashovchi xalqlarning tillaridan ko'plab so'zlarni oldi. Zamonaviy ingliz tilida, xorijiy olimlarning fikriga ko'ra, 50 ga yaqin tildan ko'plab o'zlashma so'zlari mavjud. So'z o'zlashtirish leksik boylikni oshiradi, yangi ildizlar, so'zlarni shakllantirish elementlari va atamalarining manbai bo'lib xizmat qiladi va insoniyatning ijtimoiy hayoti shartlarining natijasidir. Ushbu so'z o'zlashtirish jarayoniga dunyoning barcha qismlari bilan savdo aloqalari yordam berdi, shuning uchun o'zlashtirilgan so'zlarning muhim qismi Angliyaga kelgan xorijiy mahsulotlarning nomlari hissasiga to'g'ri keladi. I. V. Arnoldning fikriga ko'ra, inglizlarning mustamlakachilik faoliyati bilan bog'liq holda olingan so'zlarning aksariyati ushbu so'zlar olingan mamlakat haqida gap ketganda ishlatiladi, bu sohadan tashqarida ular ishlatilmaydi.

Ingliz tili yevropalik bo'lmagan tillarning ko'plab xorijiy elementlarini o'z ichiga olgan. Inglizlarning Sharq xalqlari bilan yaqin siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalari ingliz tili uchun izsiz o'tmadi, bu boshqa xalqlarning hayoti va hayotidan yangi tushunchalarni ifodalovchi ko'plab so'zlarni oldi. Yevropadan tashqarida biz birinchi navbatda Arab va turkiy o'zlashmalarga duch kelamiz.

Ibero-roman tillarining shakllanishi va erta rivojlanishi tarixida, asosan leksikada muayyan rol o'ynagan adstrat tili Arab tili deb hisoblanishi mumkin. Arabcha qarz so'zlari ingliz tilida eng ko'p sharqiy so'zlarni tashkil qiladi. Bu so'zlar Yevropaning Sharq bilan madaniy va savdo aloqalarini aks ettiradi.

Miloddan avvalgi VII asr boshlarida Ispaniya arablar (mavrlar) hukmronligi ostiga tushib, o'sha davr uchun eng ilg'or madaniyatni olib keldi. Arablar XV asr oxirigacha Ispaniyada bo'lgan. Ularning yuqori madaniyati yarim orolning tub

aholisi tiliga ta'sir qilishi mumkin emas edi. Shu sababli, ispan tilida arab tilidan kelib chiqqan ko'plab so'zlar mavjud. Arabcha o'zlashmalar ingliz tilidagi eng ko'p so'zlarni tashkil qiladi. Mary Serjeantsonning quyidagi fikrlari bu fikrning naqadar to'g'ri ekanligini tasdiqlaydi: " Arab tili ingliz tiliga eng ko'p so'z bergan sharqiy til hisoblanadi, garchi, bu so'zlar to'g'ridan to'g'ri emas, boshqa tillar vositasida kirib kelgan bo'lsa ham". Olimlarning tadqiqotlariga ko'ra, jami 170 ga yaqin, ulardan 50 ga yaqini to'g'ridan — to'g'ri va 120 ta bilvosita o'tgan so'zlardir. Arabcha so'zlarning eng ko'p soni XIV-XVI asrlarda olingan. Arabcha o'zlashmalar haqida ajoyib tadqiqot olib borgan Hosam Darveshning fikriga ko'ra, ingliz tiliga arab tilidan o'zlashmalar olishning eng unumli davri O'rta asrlar va Renessans davrlariga to'g'ri keladi

Eng dastlabki o'zlashma so'zlar ilm-fanda iz qoldirgan bo'lsa, keyingilari esa kundalik sohalarda ishlatiladigan so'zlarni boyitgan. Arab tilidan kelib chiqqan so'zlarning katta qismi O'rta asrlarda Arab sharqida ushbu fanlarning yuqori darajada rivojlanishi tufayli matematika va kimyo sohalariga tegishli, masalan, almanax , alkimyo, alembik , algebra (al-jabr), algorizm (al-xuorazmiy), o'rtacha , kalibr, karat , kimyo va har ikkala shifr va nol (sifr) va shu kabilar.

O'rta asrlar avvalida arab xalqlari orasida astronomiya va osmonga oid bilimlar juda rivojlangani uchun arab tili bu sohaga oid so'zlari bilan nafaqat ingliz tili, balki boshqa tillar lug'atining boyishiga ham xizmat qildi: Vega, Aldebaran, azimuth, Algol – bular shular jumlasidandir Ilm-fan, madaniyat va savdo markazi bo'lgan arab diyoriga sayohat qilgan savdogarlar, olimlar, harbiylar o'zlari bilan yangi-yangi mahsulotlar, oziq-ovqat ichimlik nomlarini ham olib qaytishgan. Bu so'zlar qatoriga o'rik, banan, qand, qamish, qahva, zira, kunjut, sedana, kabob kabi so'zlarni kiritish mumkin Ingliz tiliga arab tilidan bevosita o'tgan so'zlardan ko'ra, boshqa tillar orqali kirib kelgan so'zlar ko'proq ulushni tashkil etadi. Salloum va Petersning so'zlariga ko'ra ingliz tiliga 6500 ta so'z o'tgan, garchi ularning ko'pi ispan tili vositasida bo'lsa ham. VII asrgacha Shimoliy Afrikada arab tili lotin tilini ortda qoldirib, dominantlikka erishgan. XI-XII asrlargacha esa arab sivilizatsiyasi butun Ispaniyani egallab olgan. Shu sababli ispan tili lug'atlarida arabcha so'zlar ko'p ulushni tashkil etadi va o'z navbatida ispan tili arab tilining Yevropaga yoyilishi va Yevropa tillariga ta'sir o'tkazishiga ko'prik vazifasini o'tagan. Quyidagi jadvalda biz ingliz tiliga ispan tili vositasida o'tgan arabcha so'zlarning ayrimlari bilan tanishamiz:

1	2	3
Arabic	Spanish	English
at-tub	adobe	adobe
al-cubba	alcoba	alcove
al-fasfasa	alfalfa	alfalfa
al-karsufa	alcarchofa	artichoke

albarkuk	albaricoque	apricot
kalib	calibre	calibre
kafur	alcanfor	camphor
al-karaviya	alcaravea	caraway
al-corque	alcorque	cork
cutn	coton	cotton
faluca	faluca	felucca
rukk	rocho	roc
wazier	visir	vizir
sabbak	xabeque	xebek
sifr	cero	zero

Ispan tilidan tashqari, fransuz, lotin, german tillari ham arabcha so'zlarni ingliz tiliga o'zlashishida o'z hissasini qo'shgan. Masalan, jirafa so'zi ingliz tilida fransuzchadan o'zlashgan so'z bo'lsada, bu so'zning haqiqiy ildizlari arab tiliga borib taqaladi. Ingliz tilidagi arabcha so'zlarning ko'p qismi Alloh, masjid, Qur'on, Ramazon, haj, madrasa, mulla, muslim, musulmon, jihod, xalifa, azon, fitr, Islom, Muhammad kabi dinga oid so'zlar hissasiga to'g'ri keladi. Bunga sabab muqaddas din-Islom dini o'rganishga bo'lgan ehtijoy va shu so'zlarning ingliz tilida aynan muqobil variant mavjud emasligi sababdir. Arab tilidan o'tgan so'zlarning hammasi ham hozirgi zamonaviy ingliz tili muloqotida mavjud emas, ularning ba'zilari eskirgan, ba'zilari faqatgina lug'atlarda mavjud xolos. Lekin ingliz tilining taraqqiy etishida arab tilining ham o'z hissasi bo'lganligini alohida ta'kidlash joiz. Shunday bo'lsada, kamida 84 ta tildan so'zlar o'zlashtirilgan bo'lishiga qaramay, jami o'zlashma so'zlar ingliz tili izohli lug'atlarining so'nggi qayd etilgan variantlaridagi umumiy so'zlarning atigi 10 foizini tashkil etmoqda. Bundan shuni xulosa qilish mumkinki, ingliz tili nafaqat boshqa tillar vositasida, balki o'z ichki imkoniyatlarini ishga solgan holda kundan kunga boyib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Burnett, Charles. The Introduction of Arabic Learning into England. The Panizzi Lectures. London: The British Library, 1997.
2. Breeze, A. (1991) OLD ENGLISH EALFARA, 'PACK-HORSE': A SPANISH-ARABIC LOANWORD Notes & Queries, Vol.38 Issue 1, p15.
3. Daher J. (2013). Lexical Borrowing in Arabic and English. New York University.
4. Jespersen, O. (1946) Growth and Structure of the English Language. New York: Doubleday & Anchor. Ninth edn.
5. Mary Sidney Serjeantson (1935) Publisher Routledge & Kegan Paul, 1935 Original from the University of Virginia Digitized 24 Jul 2008

6. . Bale, J. (2006). Arabic and English: Four Hundred Ways of Describing a Camel (Vol. Issue 39). MED Magazine.
7. . Barber, Charles and Joan C. Beal and Philip A. Shaw. (2012). The English Language: a Historical Introduction. New York: CUP.
8. Abu Ghoush S., (1997). Arab tilidan 10000 ta inglizcha so'zlar, Quvayt. Matbaa agentligi.
9. Merriam-Webster dictionary 4th edition

